

RAFEL NADAL

LA MALEDICCIÓ DELS PALMISANO

RAFEL NADAL

LA MALEDICCIÓ
DELS
PALMISANO

COL·LECCIÓ CLÀSSICA

PRIMERA EDICIÓ: SETEMBRE DEL 2015

© RAFAEL NADAL, 2015

© DEL MAPA: CARLES SALOM

© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.

CARRER PEDRO I PONS, 9-11, 11A PLANTA - 08034 BARCELONA

ISBN: 978-84-664-1987-1

DIPÒSIT LEGAL: B. 11.099-2015

FOTOCOMPOSICIÓ: VÍCTOR IGUAL, S.L.

CARRER ARAGÓ, 390 - 08013 BARCELONA

IMPRÈS A: ROMANYÀ VALLS

www.columnnaedicions.cat

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

Índex

PRÒLEG, 24 D'AGOST DEL 2012, MIGDIA 9

PRIMERA PART. LA MALEDIZIONE

La Gran Guerra 17
L'últim Palmisano 35

SEGONA PART. EL JARDÍ DE LES FLORS BLANQUES

La Casa de les Vídues 47
La zia 52
Els quatre evangelistes 58
De mare a mare 60
El menjar dels morts 68
Al palazzo 71
El mes de les flors 76
Els manaments de la família 82
L'estiu que no van anar al mar 85
Soldats de Jesús 92
Terra vermella 100
Al llit 103

TERCERA PART. ARRACADES DE CIRERES

Setze anys.	109
Mossèn Felice.	117
Lluita de galls	121
El segon estiu a la masseria	129
El mercat d'Altamura	135
Final d'estiu	142
Al Cinema Comunale.	148
La pallissa	152
El cercle dels senyors.	156
Vents del sud	166
La indiscreció	172
Carta des d'Espanya	177
A la frontera francesa.	180
Rumors de guerra.	183

QUARTA PART. PLUJA D'ESTELS SOBRE MATERA

El desertor	187
Campanades a morts	190
La confessió	199
En Roosevelt	205
L'anglès	208
El comunicat	213
«Viva la libertà».	218
Un agost etern	222
Una cerimònia desconcertant	224
Els britànics, a Tàrent	235
El retrobament	238
A la gorga	241
Pluja d'estels.	248

L'alliberament de Matera.	254
El rastre del terror.	256
La cacera	264
En Primo Carnera	270
A les muntanyes	273
Les armes del doctor Saroni.	277

CINQUENA PART. EL BOMBARDEIG DE BARI

El mirall del bar	287
L'atac de la Luftwaffe	292
Resplendor a la finestra.	299
Una ciutat aterrida	301
El secret de Bitonto	308
Pudor d'all	313
El cor dels Palmisano	322
La capsa de galetes	324
Els ànecs a la bassa.	335
Tiroteig a la Piazza Garibaldi.	341
A la cripta	348
El cirerer	354
EPÍLEG, 24 D'AGOST DEL 2012, CAPVESPRE.	359
<i>Nota de l'autor.</i>	365
<i>Agraïments.</i>	367

La Gran Guerra

El primer de morir va ser en Giuseppe Oronzo Palmisano (1), el més bel·licista de tots i el que feia més temps que es preparava per si la pàtria el reclamava. Va caure el 24 de maig del 1915, l'endemà que Itàlia hagués declarat la guerra a Àustria i s'hagués incorporat a la coalició aliada de la Primera Guerra Mundial. El pobre Giuseppe Oronzo sempre havia defensat que la lluita al front era una gran oportunitat, que ensenyava a disciplinar-se, enfortia el caràcter i permetia canalitzar adequadament l'excés d'energia dels més joves. Trobava que el camp de batalla era l'únic lloc on la força bruta s'exercia de manera natural i ordenada. Com un art noble, deia ell.

En Giuseppe Oronzo era lleial i complidor. El seu problema era que sempre estava a punt per aclarir les diferències a bufetades. Però, malgrat aquesta tendència espontània a la violència, no tenia mal cor. Va ser el primer Palmisano que va córrer a allistar-se i va aconseguir entrar en un cos de voluntaris, tot un honor per a algú que venia d'un poble com Bellorotondo. Poc temps després va ser el primer de marxar al front del Carso, al nord-est d'Itàlia, i el primer d'entrar en combat. També va ser el

primer del seu destacament de sortir a l'avançada per fustigar els austríacs que aquelles primeres hores de guerra no paraven de retrocedir. I va ser el primer de rebre una bala de fusell al pit, just a l'estèrnium. Quan va sentir l'impacte, com un soroll de dues peces metàl·liques que topaven i una cremor molt desagradable al pit, va pensar que la bala només havia fregat els botons de la guerrera i va intentar seguir avançant. Les cames no li van respondre, se li van doblegar en sec i va caure fulminat. Quan els austríacs van contraatacar, un caporal de bigoti recargolat li va passar per sobre i li va clavar la baioneta al cor, però el pobre Giuseppe Oronzo ja no se'n va sentir; feia estona que la vida se li havia escapat. El primer Palmisano va morir amb l'honor inútil de ser un dels primers italians de perdre la vida, just el primer dia de guerra al front austríac. Aquell estiu hauria fet vint-i-dos anys.

En Donato fu Francesco Paolo Palmisano (2) va ser el segon de caure. Era el més poruc de la família i ho hauria donat tot per evitar la mobilització, però no va tenir ni temps d'experimentar els horrors de les trinxeres: també va morir al front del Carso, cap al final del primer estiu de la guerra, víctima de l'explosió d'un obús de l'artilleria que defensava la ciutat fronterera de Gorizia. I pocs dies després va morir en Silvestro (3), cosit a trets per les noves metralladores austríaques que l'octubre del 1915 feien estralls entre les tropes que assaltaven infructuosament el turó de Santa Lucia, sempre a la frontera nord-est d'Itàlia. Acomodats en observatoris allunyats de la línia de foc, els oficials italians bevien te en tasses de porcellana, servits per auxiliars enguantats, i des d'allà ordenaven les onades successives de les tropes a l'assalt de la muntanya.

Fins que el cap de tots els exèrcits italians, el general Luigi Cadorna, tot i que mai no va comprendre la inutilitat de la massacre, va donar per acabada l'ofensiva. D'aquesta manera va arribar a la fi la tercera batalla de l'Isonzo, un riu encaixonat entre muntanyes magnífiques, a tocar de la frontera amb l'imperi austrohongarès, del qual, fins a aquell dia, a Bellorotondo no m'havien ni sentit a parlar.

Els bessons van tenir la mort més horrorosa de totes. De petits, en Gianbattista di Martino (4) i en Nicola di Martino (5) no suportaven que els vestissin iguals. Es desesperaven quan les dones del poble els aturaven pel carrer per fer-los manyagues i lloar en veu alta el goig que feien: «Tan bufons, iguals com dues gotes d'aigua». Farts d'aquelles efusions exagerades, un bon dia van decidir separar-se i ja no es van tornar a deixar vestir mai més amb la mateixa roba. Van deixar d'anar junts a l'escola. Mai no sortien de casa a la mateixa hora. Al pati ja no jugaven plegats. Si algun dia de festa la família anava de passeig per la Via Cavour, al centre de Bellorotondo, se les empescaven per caminar separats, cadascun per una vorera. De més grans, van fer tot el possible per diferenciar-se físicament: en Gianbattista es va deixar bigoti i en Nicola va optar per una barbeta; l'un es pentinava amb la ratlla a la dreta i l'altre es clenxinava del revés. Quan van començar a festejar alguna noia, a en Gianbattista li agradaven exuberants, extravertides i rialleres. En Nicola, en canvi, es mirava les més discretes i casolanes.

Quan per fi havien aconseguit oblidar que eren bessons i les dones del poble els havien deixat en pau, els van mobilitzar. Van rebre la convocatòria de l'exèrcit el mateix dia, el primer de febrer del 1915, de mans del mateix

carter. També els van enviar a la mateixa caserna, els van pelar tots dos al zero i, quan els van vestir amb el mateix uniforme, tornaven a ser tan pastats que era impossible diferenciar-los. A partir d'aquell dia van fer junts la instrucció i els van posar a dormir en la mateixa llitera, l'un damunt de l'altre. Sis mesos després van viatjar plegats cap al nord, els van enviar a la mateixa companyia i també estaven junts quan van rebre la notícia que sortien cap al front i que havien d'estar preparats per entrar immediatament en combat.

Acabaven de fer dinou anys i tornaven a ser com dues gotes d'aigua, però ja no els molestava ni feien res per evitar-ho. Al contrari, es van fer inseparables: dormien de costat, s'atrinxeraven junts a la rasa enfangada i avançaven junts quan assaltaven les posicions austríaques. Ningú de la companyia no era capaç de distingir un germà de l'altre. El capità Di Luca els repartia les ordres com si fossin un de sol:

—Palmisano, puja per darrere d'aquell bosc i fes callar d'una vegada aquell collons de metralladora que ens crucifica!

En Gianbattista i en Nicola no preguntaven a qui anava dirigida l'ordre. S'arrossegaven tots dos fora de la trinxera i reptaven enganxats com un sol home fins a les roques. Després corrien fins al bosc d'avets i al cap de mitja hora la metralladora enemiga saltava pels aires i els companys cridaven «Visca en Palmisano!», donant per fet que tots dos se sentirien destinataris de l'ovació.

Al novembre, els austríacs van bombardejar amb clor gasós just el front on els bessons feien mèrits de sobres per a una medalla al valor militar. Quan la boira mortífera es va dissoldre hi havia una estesa espantosa de cadàvers a totes dues trinxeres perquè, a mig atac, el vent

havia girat i després d'aniquilar els italians havia causat estralls a les mateixes files dels atacants austríacs. Els dos exèrcits van tenir feina a recuperar els cadàvers de totes les víctimes d'aquella bogeria. Els homes del capità Di Luca van trobar els bessons abraçats, l'un damunt de l'altre, amb els cossos tan recargolats que no van aconseguir separar-los. Tenien la cara blavosa pel verí i una bromera espessa a les boques, desenaixades per l'horror que havien vist a venir. Les guerrereres encara els feien pudor de gas.

El capità va ser resolutiu:

—Deixeu tot el que esteu fent i enterreu d'una vegada el cadàver d'en Palmisano. No puc aguantar ni un minut més aquest horror!

Els soldats es van mirar desconcertats i van interrogar el capità amb la mirada. No sabien a quin dels dos es referia.

—Quin Palmisano, capità? No els podem separar.

—Per l'amor de Déu, no veieu que no cal? Enterreu-los aquí mateix com els hem trobat. Com un sol home.

I van sepultar en Gianbattista di Martino Palmisano i en Nicola di Martino Palmisano, enganxats com estaven, en un clap del bosc d'avets, junts per a tota l'eternitat.

Al poble, quan es va saber que els bessons havien mort abraçats, van quedar molt commocionats i van celebrar una missa multitudinària, a l'església de la Immacolata. Tots els recordaven de petits, quan encara vestien sempre iguals, i es van felicitar que abans de morir els dos germans haguessin decidit tornar a ser bessons.

Després d'aquella desgràcia, les dones Palmisano ja no

es van treure el dol en tot el que quedava de guerra. Dies després, la nit de Nadal del 1915, els va arribar de Líbia la notícia de la mort d'en Giuseppe fu Vito (6) en un destí gairebé exòtic, que era lluny dels diferents fronts de guerra i a priori semblava poc perillós. El noi era molt poca cosa i de petit ja arplegava totes les malalties. A Trípoli, una infecció li va fer pujar la temperatura a quarantadós graus i després de quinze dies de deliris no va aguantar la febrada i va morir.

El destí es va voler riure d'aquells pagesos castigats per la guerra: el comunicat amb el desenllaç de la febrada d'en Giuseppe fu Vito els va arribar en el moment que al poble la temperatura baixava a tres graus sota zero. Quan les dones Palmisano van sortir a plorar al carrer, trencant el silenci de la nit de Nadal, es van enfrontar amb les temperatures més fredes de tot el que portaven de segle.

En Martino Palmisano (7) va morir el març següent com a conseqüència d'una ferida de bala a la medul·la, a la cinquena batalla de l'Isonzo, que a aquelles altures de la guerra tota la gent del poble ja havia après a situar al mapa. A la majoria els semblava un riu molt bonic, però molt petit, en un racó de terra tan allunyat de Belorotondo que dubtaven que formés part de la península italiana.

La tardor del 1916 van caure amb molt pocs dies de diferència l'Stefano (8), en Giuseppe fu Piet (9) i en Donato fu Vito (10). El primer va morir destrossat per la metralla d'una granada; el segon, per les complicacions d'una gangrena a la cama, i el tercer de resultes d'una crisi cardíaca en plena batalla. Tots tres tenien nòvia i tots tres pensaven casar-se tan bon punt s'acabés aquell conflicte que amenaçava la supervivència de les famílies de mig Europa. Quan els va arribar la notícia de la triple

desgràcia, les tres noies van reaccionar com si ja haguessin estat casades i acabessin de quedar vídues i des d'aquell dia corrien juntes plorant el seu infortuni pels carrers de Bellorotondo. Ningú no sabia dir amb exactitud si la mort dels tres cosins a les faldes de Le Colline dell'Heremada, l'últim obstacle abans de Trieste, s'havia consumat a la setena, la vuitena o la novena batalla de l'Isonzo; els combats se succeïen a un ritme vertiginós i la línia del front canviava de posició cada setmana. Però la coincidència de les tres morts en tan pocs dies va elevar a categoria de llegenda la desgràcia que perseguia aquella pobra família de pagesos. A partir d'aquell moment, el poble ja no va posar en dubte que una terrible *maledizione* perseguia els Palmisano.

Si en faltava alguna prova, els va arribar dos mesos després, el Nadal del 1916. Per segon any consecutiu, la tragèdia va picar a la porta de la família just la nit més assenyalada de l'any: a la sortida de la missa del gall va arribar al poble la notícia de la mort d'en Giuseppe di Giovanni (II). A finals de setembre, el més gran dels Palmisano s'havia salvat miraculosament de l'explosió en una galeria excavada pels austríacs sota les posicions italianes al Monte Cimone, però tres mesos després havia caigut en una escaramussa prop de l'Selvio. En Giuseppe l'havien destinat als Alps, a les forces d'alta muntanya, perquè era especialista a excavar mines, una habilitat imprescindible per a l'estranya guerra que s'estava posant en marxa en el front alpi: per comptes d'atacar-se a l'aire lliure, en superfície, italians i austríacs es dedicaven a carvar túnels i col·locar explosius sota les posicions enemigues. Sota terra, a les entranyes de les muntanyes, en Giuseppe era el més competent de tots, però mai no es va sentir còmode quan havia de patrullar fora dels túnels,

per passos nevats que de vegades estaven a més de dos mil metres d'altura.

Durant tot el que quedava d'hivern i tota la primavera del 1917 no va arribar cap més telegrama i la manca de notícies semblava desmentir els pitjors auguris. En realitat, però, la treva era deguda a la baixa intensitat bèl·lica que una climatologia espantosa imposava a tot el continent europeu. Quan el temps va millorar, la maledicció va tornar a fer-se present. Per Pasqua Granada van saber la mort d'en Cataldo (12) a Albània, just quan s'acabava de convertir en protectorat italià i oficialment havien cessat les hostilitats.

I a la tardor va arribar la desfeta de Caporetto: el front de l'Isonzo es va col·lapsar, l'exèrcit italià es va retirar en tota la línia que anava des de l'Adriàtic fins a La Val Suga, a tocar de Trento, i els austríacs van fer més de tres-cents mil baixes, entre morts, ferits i presoners. En un sol dia, el 25 d'octubre del 1917, a molt pocs quilòmetres de distància l'un de l'altre, van caure en Vito (13), en Giulio (14) i l'Angelo Giorgio (15), tots tres per trets de fusell disparats a boca de canó quan a ells ja no els quedaven municions i els seus oficials feia hores que havien fugit en desbandada sense ni donar l'ordre de retirada. Tots tres eren acabats de mobilitzar, perquè tot just la primavera passada havien fet els divuit anys. Quan els va arribar la notícia de la triple tragèdia, a Bellorotondo van tenir el convenciment definitiu que ni un sol home Palmisano no sobreviuria a aquella guerra despietada ni a la maledicció familiar.

Des de sempre, al poble havien trobat en Domenico (16) un bonàs, un feliç a qui tot li estava bé. Els més cruels el

tractaven de ximple i li prenien el pèl, però ell no se'n queixava perquè no veia mala intenció en els comentaris que li dedicaven. Els que no el coneixien se sorprenien del seu somriure impertorbable, que el feia semblar beneït, però que només era una mostra de la seva felicitat innocent. De petit, a casa, va rebre moltes garrotades, perquè badava i s'encantava amb qualsevol cosa. A causa d'aquella dificultat natural per concentrar-se, a l'escola els mestres també l'atonyinaven molt sovint, fins que el van donar per inútil i van deixar d'intentar redreçar-lo a base de mastegots.

De gran van descobrir que no era tan simple com semblava i que era un treballador incansable, molt capaç, sobretot al camp, entre les oliveres: era fort com un roure; no li venia mai d'una estona i, com més treballava, més feliç semblava. A la guerra també es va fer respectar. Es presentava voluntari a les operacions més perilloses, no discutia mai les ordres i tampoc no tenia por. De fet, no pensava mai en la mort: l'especulació intel·lectual simplement no li entrava al cap. De manera que a l'hora de combatre tots el volien tenir ben a prop. Els vespres, al barracó, recordava l'avi, que sempre se l'enduia als camps d'oliveres i el tractava com si fos el més normal de tots. I l'enyorava.

—Em sembla que avui la tornarem a ballar! —li va deixar anar com a tota salutació en Cambrone, el company de llitera, quan va entrar a la cabana, després del torn de guàrdia—. Han cridat el capità al lloc de comandament. Sembla que els *alpenjäger* preparen un altre intent d'assalt abans que no entri el mal temps —va sentenciar l'acabat d'arribar, mentre s'estirava a descansar.

En Domenico ja havia perdut el compte de les vegades que havien guanyat i perdut aquell cony de posicions

a l'*altopiano* d'Asiago, en el camí de Vicenza a Trento. Quan va veure en Cambrone que se'l mirava des de la lli-
tera amb cara d'espantat no podia ni imaginar la carnisseria
que es preparava. El seu company, en canvi, mentre feia la
guàrdia havia vist un moviment inusual i ja intuïa que
aquell matí del 4 de desembre del 1917 l'assalt dels bata-
llons alpins dels austríacs no seria un atac com els altres.

—Deixa'm mirar una estona la teva xicota —li va dir
amb veu tremolosa per la imminència de la batalla.

—Me la gastaràs —li va contestar en Domenico amb
una rialla nerviosa. Havia comprat la postal d'una noia
nua a Bari, just abans de pujar al tren que l'havia de por-
tar al front. Després de dos anys de guerra se sabia de
memòria tots els racons d'aquella dona que compartia
amb mitja companyia. La noia posava de cos sencer, tota
nua, amb les natges recolzades en un tamboret de flors, al
costat d'un llit amb vànoves vellutades, que convidava a
ajeure-s'hi. Tenia el cos d'un àngel i estirava el braç es-
querre enrere amb elegància, per tibar els pits, que es
mantenien drets, amb molta gràcia.

—Sempre a punt de revista! —deien els nois quan
repassaven amb avidesa la pitrera de la noia.

Els cabells eren ondulats, de seda negra. Tenien la llar-
gada justa per cobrir de tirabuixons el clatell i també un
gran rínxol que es cargolava sobre l'orella. La cara reposa-
va suaument sobre la mà dreta, que havia deixat desmaia-
da sobre l'espatlla, i tenia una mirada dolça, enfocada en
algun punt més enllà de l'objectiu de la càmera. En tota la
companyia ningú no havia vist mai una noia tan bonica
com aquella. Tots li deien *la xicota d'en Palmisano*.

Quan va arribar la gran marea grisa dels alpins aus-
tríacs, les ordres i contraordres es van succeir a un ritme
accelerat, cada cop més contradictòries. De seguida es va

veure que la defensa de la posició resultaria un desastre i els italians van començar una desbandada en tota regla que va afavorir la victòria aclaparadora dels atacants i una mortaldat extraordinària entre els fugitius. En Domenico va defensar durant hores la posició, acompanyat d'en Cambrone i en Campana. Els tres companys de barracó s'havien fet inseparables i combatien sempre a primera fila. Només quan van veure que estaven a punt de quedar rodejats, van recular per descobrir amb estupor que els oficials ja feia estona que havien abandonat les posicions de comandament.

A la vall hi van localitzar les restes del batalló, que havia fugit hores abans en desbandada. En Campana i en Cambrone es van integrar al que quedava de la seva companyia, però en Domenico va passar de llarg i va seguir caminant. Després de dos anys de combats ferotges a primera línia, ja en tenia prou. I va decidir tornar a casa.

A les carreteres, el descontrol era descomunal i ningú no es va molestar a demanar-li els papers. Tampoc no li van reclamar els bitllets ni li van demanar que s'identifiqués en cap dels trajectes que va fer en tren. Però al cap de vuit dies, quan va arribar a Bellorotondo, la policia militar ja l'esperava i el va detenir per desertor.

L'endemà al matí, quan se l'enduien cap a la caserna de Bari, va veure per primer cop l'avi, dret a l'altra banda de l'avinguda.

—Nonno, nonno! —va cridar-lo, incapaç d'entendre per què l'avi no s'hi acostava i per què els guàrdies tampoc no deixaven que ell l'anés a trobar. El noi semblava embogit i no deixava de cridar. El vell Palmisano no ho va suportar i va fugir, desesperat de no poder ni abraçar-lo ni fer-li entendre el que estava passant. Quan en Domenico va veure l'avi que marxava va fer un crit que

va esquinçar l'aire transparent d'aquell matí gelat d'hivern.

—Nonno!

El soldat que el custodiava li va enfonsar la culata a l'estómac i amb un segon cop a la cara el va estabornir. Només llavors es va refer el silenci i el van poder pujar al cotxe.

L'endemà va tornar a veure l'avi a la sala del tribunal militar de Bari que el jutjava. No entenia per què no li parlava, però va suposar que si era allà encara se l'estimava, i va tornar a obrir els llavis en un somriure impertorbable, que no va modificar ni quan el jutge militar li va comunicar la condemna a mort.

—No ploris, nonno. Aviat s'acabarà la guerra —li va cridar quan el pujaven al tren que l'havia de tornar al nord, per posar-lo sota custòdia dels comandaments de la seva companyia. L'avi se'l mirava des de l'altra banda de l'andana. A en Domenico li va semblar que s'havia encongit.

El viatge de tornada cap a l'*altopiano* va ser molt més ràpid del que havia sigut el trajecte de baixada a Bellorotondo. Dos dies després de sortir de Bari va arribar a Vicenza i l'endemà ja el van pujar a Asiago i d'allà a Col del Rosso, on havien destinat el que quedava de les companyies aniquilades pel desastre del 4 de desembre. Un capità acabat d'incorporar va formar immediatament l'escamot d'afusellament amb els pocs supervivents de la companyia d'en Domenico, entre ells en Campana i en Cambrone.

Quan el capità va ordenar «Foc!», els membres de l'escamot d'execució van topar amb el somriure innocent d'en Palmisano, que encara no entenia què passava, i van ser incapaços d'ajusticiar-lo. Van disparar a l'aire.

—Foc! —va cridar novament el capità, irat.

Van tornar a errar voluntàriament els trets.

L'oficial va amenaçar els integrants de l'escamot amb una pistola, però els soldats se li van encarar.

—Per l'amor de Déu, capità!... —va protestar en Campana—. En Domenico ens ha salvat la vida un piló de vegades. No fa ni un mes que es va carregar tot sol dues metralladores que ens tenien immobilitzats a Valbella...

—Dispareu, cony! Dispareu! Compleixo ordres. Si no dispareu immediatament us obriré consell de guerra a tots!

Van començar a plorar i a disparar a la vegada, i quan en Domenico va desplomar-se, encara van poder sentir com s'acomiadava:

—Estic cansat, nonno. Porta'm a casa.

Cargolat a terra, va patir una última convulsió salvatge, que va posar la pell de gallina a tots els que el miraven. Després va estirar les cames i va deixar d'agitar-se. Els companys van rodejar-lo i van acotar el cap per acomiadar-lo amb respecte. En Cambrone va ser el primer de trencar el silenci:

—Fill de puta! —va cridar mirant de fit a fit el capità. Semblava embogit i va començar a disparar amb ràbia contra el cos inert d'en Domenico. I mentre disparava pensava en tots aquells comandaments indignes que els havien conduït de derrota en derrota pels altiplans alpins i que ara els obligaven a ajusticiar el millor dels companys, que no hi era tot i que havia mort sense entendre res del que passava.

Quan les circumstàncies de la mort del bonàs d'en Domenico Palmisano van arribar al poble, l'avi es va penjar d'una olivera. La notícia va trasbalsar Bellorotondo i va estar a punt de provocar un alçament popular.

En Giuseppe fu Francesco Paolo (17) s'havia convençut que ja no li podia passar res i es va passar la nit arguementant la teoria al company de guàrdia amb qui compartia el niu d'àligues des d'on havien de controlar aquell pas alpí. La lluna plena de gener il·luminava una nit claríssima i la neu de les darreres setmanes escampava la llum per tots els cims. L'espectacle li hauria semblat magnífic si no fos que estava aterrit per una fred espantosa, que el vent del nord multiplicava fins a l'infinit. Mai no s'havia imaginat que la fred pogués fer tant de mal.

—Si hi ha justícia divina, ja no em pot passar res —li va començar a explicar molt convençut—. A l'inici de la guerra érem vint-i-un Palmisano i ja només en quedem nou! Estem coberts per la desgràcia dels altres dotze.

A en Giuseppe fu Francesco Paolo li havien amagat l'afusellament d'en Domenico i tampoc no li havien dit res dels altres tres cosins caiguts a Caporetto, de manera que encara no sabia que ja només quedaven cinc supervivents; per a ell l'últim mort de la família encara era en Cataldo. El company de vigília no va contestar. Quan havien pujat a la posició ja l'havia vist molt reservat, de manera que en Giuseppe fu Francesco Paolo va convertir la conversa en un monòleg, que no va interrompre en tota la nit. No se li acudia una manera millor de combatre la fred i la son.

Quan l'alba despuntava li va dir:

—Podem estar tranquils. Avui ja no tornaran.

Es va atansar al company de guàrdia, que no responia. Quan el va agafar de l'espatlla i el va sacsejar per despertar-lo, el cos se li va escapar de les mans i va caure estès al terra de la trinxera; només llavors va advertir la ferida resseca de la bala que li havia travessat el coll. Només podia ser de l'atac que havien repel·lit la tarda abans: acabava de descobrir que havia estat tota la nit parlant amb un mort.

No en sabia ni el nom. Li va tancar els ulls, es va se-nyar i se'l va mirar en actitud de recolliment, com feien els oficials en les cerimònies fúnebres. Després va collir el fusell, es va penjar la motxilla a l'esquena i va començar a baixar la muntanya, perquè a aquella hora ja els havien d'haver rellevat. Quan va arribar al campament no hi havia ningú. Els seus havien fugit precipitadament i ni tan sols no els ho havien fet saber. Va seguir caminant tot sol, buscant referències entre pics que li eren completament desconeguts. A Bellorotondo, cada turó, cada fondalada i cada feixa tenien un nom familiar, però aquí es trobava perdut. Des que l'havien destinat al front alpí, corria d'una muntanya a l'altra, però no en va saber mai els noms. De sobte, va sentir un crit:

—Halt!

Una patrulla austríaca l'acabava de capturar.

Al cap d'una setmana en Giuseppe fu Francesco Paolo va arribar a un camp de presoners, a l'est del petit poble austríac de Mauthausen, i va descobrir amb horror que els captius italians hi agonitzaven per milers enmig de grans laments. Els vigilants racionaven el menjar i només donaven als presoners el que els enviaven des dels seus països a través de la Creu Roja. L'alt comandament italià considerava covards o traïdors els que s'havien deixat capturar i havia prohibit que se'ls enviessin aliments.

Al camp, hi va descobrir el seu cosí Michele (18), que agonitzava víctima de la grip espanyola. Era un dels més de cent mil italians que havien caigut presoners al desastre de Caporetto. En Giuseppe fu Francesco Paolo només va ser a temps d'abraçar-lo i tancar-li els ulls. Vuit dies després, ell mateix va morir de gana, sense entendre per què els seus els havien abandonat.

L'Angelantonio (19), que només tenia germanes, era el més enyoradís de tots. I també era el que havia anat a parar més lluny de casa, a la Xampanya francesa. Al front del Marne s'hi enyorava tant que va començar a extraviar el senderi. Als soldats italians del segon cos d'exèrcit del general Albricci se'ls feia difícil entendre què coi hi feien, en aquell front de guerra francès. Ningú no els havia explicat que després del desastre de Caporetto el Comando Supremo italià havia demanat ajut als aliats: cinc divisions franceses i angleses s'havien desplaçat per socórrer Itàlia i, en contrapartida, per simbolitzar la reciprocitat de l'aliança, prop de quaranta mil italians van ser enviats a la Xampanya i al Chemin des Dames.

Així va ser com l'Angelantonio es va trobar entaforat en una trinxera infernal del bosc de Vrigny, a tocar de Reims, envoltat de vinyes esplendoroses, amb l'encàrrec de defensar fins a la mort la cota 240, bombardejada a tota hora pels obusos de l'artilleria alemanya. Des de la trinxera enfangada per culpa d'un mal temps espantós, l'Angelantonio veia les columnes de civils que evacuaven la capital de la Xampanya, fugint del col·lapse de les caves on es refugiaven dels bombardejos alemanys des de l'inici de la guerra. També va veure els seus companys de trinxera caure un a un, esclafats per les bombes o enverinats pels gasos que la màscara que subministrava l'exèrcit italià —amb prou feines una gasa amarada d'una solució de carbonat de sodi— no evitava.

Ben aviat va començar a mostrar un comportament estrany i pels volts del dia de Corpus del 1918 va embogir definitivament. Una nit que estava de guàrdia i que tots procuraven dormir aprofitant la treva de l'artilleria dels dos exèrcits, va confondre les rates que corrien entre els filats de pues amb un destacament enemic que els atacava

i va córrer a despertar a crits la companyia. Desconcertats per l'alarma, els italians i els francesos, que compartien trinxera, van començar a disparar contra les línies enemigues i al cap d'una estona des de les posicions alemanyes s'hi van tornar, sense acabar d'entendre què passava. Després d'una hora d'un intercanvi de trets més histèric que eficaç, el capità Monfalcone va cridar l'alto el foc.

—Torneu a dormir. No veig cap moviment, no sembla pas que preparin un assalt.

L'endemà, l'Angelantonio va confondre un mussol amb els senyals secrets d'un altre atac sorpresa i va tornar a despertar la companyia. Mitja hora després d'un tiroteig ferotge, que no va causar víctimes però va atacar els nervis dels soldats dels dos bàndols, el capità italià va prendre la iniciativa i va tornar a ordenar l'alto el foc. La calma es va imposar al bosc de Vrigny, però aquella nit la majoria ja no va tornar a dormir.

La tercera nit, abans d'arraulir-se sota la manta, el capità Monfalcone, un estudiant de filosofia de Lucca que tampoc no sabia com havia anat a parar a la Xampanya, va fer cridar l'Angelantonio.

—Miri, Palmisano, si li sembla que ens ataquen, m'avis. Però si no vol que el faci afusellar aquí mateix, no torni a despertar tota la companyia.

Encara no havia tancat els ulls que el capità ja va sentir un crit:

—Per l'Italia!

Va aixecar-se d'un bot i va veure l'Angelantonio que corria tot sol cap a les posicions enemigues. Com que no podia despertar els altres, quan va creure que els atacaven havia decidit iniciar un contraatac pel seu compte. Els sentinelles alemanys van cridar l'alerta i quan els soldats van veure un sol home que s'acostava disparant, van

apuntar les armes, van concentrar tota la ràbia contra aquell sonat que no els deixava dormir i el van cosir a trets. L'Angelantonio es va agitar com si ballés una dansa macabra i quan els alemanys van deixar de disparar va caure a plom. A continuació es va fer un silenci expectant a les dues trinxeres. Els uns i els altres es preguntaven quin tomb podia agafar aquell succés tan estrambòtic.

—Gràcies! —va cridar en un atac de sinceritat el capità Monfalcone, dirigint la veu cap a la trinxera alemanya. De seguida es va adonar que no ho havia d'haver dit, però ja era tard per penedir-se'n i va ordenar als seus homes que tornessin al jaç.

—Demà intentarem recuperar el cos d'aquest pobre desgraciat. Ara mirem de dormir una estona.

La companyia de l'Ignazio (20) —que era el més jove dels Palmisano i no havia fet ni divuit anys— va dormir la nit del 29 de juny del 1918 en un clap de bosc al peu del Col del Rosso, just damunt del tros de terra on sis mesos abans havien afusellat el pobre Domenico. A l'alba, aliè a la proximitat de les restes del seu cosí, va tenir un paper decisiu en la reconquesta del més simbòlic dels Tre Monti. L'Ignazio hi va morir com un heroi, d'un tret perdut, just quan arribava al cim i els austríacs es disposaven a rendir la posició.